

ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.13

ВІДПОВІДНІСТЬ МОРАЛЬНИМ НОРМАМ ЯК ВИМОГА ДО ЗМІСТУ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО АКТА

В. Бідзіля

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: bidziliaviktor@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-8712-808X*

Проаналізовано співвідношення понять «право» і «мораль», їхні спільні та відмінні риси, який вплив мораль як регулятор суспільних відносин здійснювала на формування права. Висвітлено доктринальні підходи щодо впливу моральних норм на правотворчу діяльність, зосереджено, зокрема, увагу на прямій формі впливу (можливість прямого застосування моральних норм) і непрямій (через моральні принципи правотворця).

Досліджено вплив моралі на формування Загальної декларації прав людини 1948 року, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 року. Акцентовано на таких моральних категоріях, як справедливість, честь і гідність. З'ясовано вплив моральних категорій згаданих міжнародних актів на створення Конституції України 1996 року, Сімейного кодексу України та наповнення моральних постулатів Кодексу законів про працю. Висвітлено основні постулати Лона Фуллера, висловлені у праці «Мораль права», а також зроблено спробу застосувати «моральну шкалу» у правотворчій діяльності.

Ключові слова: правотворчість, нормопроекування, удосконалення НПА.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2022.74.003>

Постановка проблеми. Динамізм нормопроекування в Україні в її перехідний період до сталої демократії набуває неабияких масштабів. Необхідність адаптувати національне законодавство до європейської правової системи спонукає вітчизняних науковців до створення уніфікованого інструментарію, який законодавець зможе використовувати у правотворчій діяльності. Закріплене в Конституції України визначення правової держави передбачає, що нормативно-правові акти мають володіти високою змістовою якістю. У системі змістових вимог до нормативно-правового акта відповідність моральним нормам займає одне з ключових місць, адже мораль і право нерозривно пов'язані одне з одним, а їхній зв'язок є об'єктом дослідження для вчених уже багато століть.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Змістові вимоги до нормативно-правового акта, зокрема, що стосується відповідності моральним нормам, досліджували і досліджують такі вчені, як С. С. Алексєєв, К. Ю. Богуславська, Т. В. Кашаніна, В. М. Косович, С. І. Максимов, Г. В. Перетятко, Т. Ю. Шидловська, І. Д. Шутак.

Мета дослідження. Завданням цієї статті є виявлення теоретичних та практичних аспектів впливу моральних норм (цінностей) на формування змісту нормативно-правового акта.

Виклад основного матеріалу. Україна належить до романо-германської правової сім'ї, тому удосконалення нормативно-правового акта – це покращення правової системи в цілому. Тут важливо наголосити, що право хоч і є головним регулятором суспільних відносин, проте не єдиним. Тому перш ніж визначати вплив моральних норм на нормативно-правовий акт і формування його змісту, вважаємо за доцільне проаналізувати доктринальну базу співвідношення категорій «право» і «мораль», а також їхні спільні та відмінні риси.

Згідно з енциклопедичним словником, мораль – форма суспільної свідомості і вид суспільних відносин (моральних), один із способів регулювання поведінки людини за допомогою традиційно усталених приписів [1, с. 502]. Своєю чергою право – система встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових норм, дотримання і виконання яких забезпечується і переконанням, і силою владного примусу [1, с. 691]. Із наведених визначень можна висновувати, що право і мораль претендують на регулювання суспільних відносин, право встановлюється і санкціонується державою, на відміну від моралі, яка регулює правила поведінки за допомогою традиційно усталених приписів.

Щодо спільних рис права і моралі, то їх наводить, зокрема, Т. Ю. Шидловська, а саме: 1) вони породжуються єдиною системою суспільних відносин, мають спільне історичне коріння; 2) є духовними, культурними цінностями, здобутками людства; 3) і право, і мораль – соціальні регулятори, що мають нормативний характер; 4) мають загальний об'єкт регулювання, функціонуючи головно в одних і тих самих сферах суспільного життя; охороняють, захищають одні й ті самі соціальні цінності: загальне благо, справедливість, свободу, рівність, обов'язок, честь тощо; 5) мають спільну мету регулювання – порядок та згоду в суспільстві; 6) є засобами активного реагування на поведінку людей; 7) їхні норми мають подібну структуру, схожими в них є також основні елементи механізму регулювання відносин у суспільстві: нормативне зобов'язання, ціннісні орієнтації, оцінка та санкції [13, с. 50–51].

Водночас С. І. Максимов наводить відмінності права і моралі. 1. *За походженням*: мораль формується стихійно в процесі суспільного життя, має неофіційний характер і не є загальнообов'язковою; право ж має офіційний характер і є загальнообов'язковим. 2. *За сферою регулювання*: мораль поширюється на всі сфери життя людини, зокрема міжособистісне спілкування (кохання, дружбу); натомість право повинно регулювати лише ті найважливіші відносини, які мають суспільне значення. 3. *За формою вираження*: мораль знаходить втілення у традиціях, звичаях, ритуалах, релігійних заповідях, фольклорі тощо; право ж виражається в нормативних актах та інших офіційно визнаних джерелах права. При цьому право існує у вигляді єдиної узгодженої системи норм, а систем моралі в суспільстві може бути водночас декілька. 4. *За ступенем деталізації*: на відміну від норм права, мораль не містить точних, деталізованих правил поведінки, лише загальний напрям дій. 5. *За засобами забезпечення виконання*: додержання моралі забезпечується внутрішнім переконанням людини у правильності такої поведінки і громадською думкою, а санкціями за порушення моральних приписів є докори сумління і громадський осуд. Натомість право гарантується владним примусом, і порушення правових норм, окрім згаданих вище наслідків, зумовлює також юридичну відповідальність [6, с. 4–5].

Отже право і мораль – абсолютно самостійні категорії, які впливають одна на одну. Вплив моралі на право (оскільки мораль первинна) є безсумнівний, а отже знаходить своє закріплення в нормативно-правових актах.

Зокрема, О. Ф. Скакун визначає моральні норми як правила, що виникають із духовної потреби узгодити інтереси особи з особою і суспільством та урегулювати поведінку людей відповідно до понять добра і зла, забезпечуючи її особистими переконаннями, традиціями, вихованням, силою громадської думки. Як уже згадувалося, мораль і право є взаємопов'язаними, тому і моральні норми знаходять своє відображення в НПА [10, с. 256]. Наприклад, ч. 4 ст. 13 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [12] визначає, що при здійсненні цивільних прав особа повинна додержуватися моральних засад суспільства, а відповідно до ч. 1 ст. 19 ЦК «самозахистом є застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства». І. Д. Шутак зазначає, що за радянських часів траплялися нормативні положення, що суперечили нормам моралі. Незалежно від того, чи людина була родичем підсудному, абсолютно всі громадяни були зобов'язані свідчити в кримінальному процесі, якщо залучалися як свідки. За відмову від надання показань чи надання неправдивих показань родичі підсудного, нарівні з іншими громадянами, притягувалися до кримінальної відповідальності [14, с. 118]. У сучасному КПК України [4] законодавець врахував цей аспект, наприклад, ч. 3 ст. 66 вказує, що свідок має право відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів... У контексті моральних норм можна згадати ще ч. 2 ст. 65 КПК України, де наголошено, що не можуть бути допитані як свідки: священнослужителі – про відомості, одержані ними під час сповіді вірян, медичні працівники – про відомості, які становлять лікарську таємницю.

Згідно зі ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною законодавства України [3]. Із цього положення випливає, що під час створення нових нормативно-правових актів враховуються положення міжнародних договорів. Тож, актуальним видається дослідити зміст найважливіших (Загальна декларація прав людини 1948 року, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року) для законодавця міжнародних актів, які ратифіковані Верховною Радою України, на вміст відповідних моральних аспектів.

Загальна декларація прав людини 1948 року. Це перший міжнародно-правовий документ, що проголосив основоположні права і свободи людини та громадянина. Незважаючи на всю складність прийняття, автори спробували уніфікувати глобальну картину головних прав людини, адже тут потрібно враховувати специфіку різних країн – особливо в моральних нормах. Використовувалися загальні моральні норми, наприклад, у преамбулі вказано, що визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їхніх прав, є основою свободи та справедливості. У преамбулі декларації, а також у ст. 1, 5, 22, 23 згадано, зокрема, таку моральну категорію, як «гідність»; у преамбулі й у ст. 10, 23, 29 – категорію «справедливість»; у ст. 12 – категорію «честь» та ін.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Ця конвенція була прийнята відповідно до Загальної декларації прав людини 1948 року і мала на меті, що учасники Ради Європи забезпечуватимуть на своїй території гарантування прав і свобод. Авторам довелося враховувати специфіку моральних норм країн Європи, а також органічно поєднати її із Загальною декларацією прав людини. У конвенції неодноразово згадуються моральні категорії «гідність» (ст. 3), «справедливість» (у преамбулі і у ст. 4, 6). Окрім того, доволі часто наголошено на самій моралі (ст. 6, 8, 9, 10, 11, 21).

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року.

Після прийняття Загальної декларації прав людини 1948 року і Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року розпочався новий етап регламентації прав людини, що стало відповідним поштовхом для прийняття відповідного акта. У пакті згадано такі моральні категорії: «гідність» (у преамбулі і у ст. 13), «справедливість» (у преамбулі і у ст. 7, 11), а також акцентовано на самій моралі (у ст. 10, 13, 15).

Аналіз низки відповідних міжнародно-правових актів, які є частиною національного законодавства, наочно ілюструє, що норми моралі мали безпосередній вплив на формування їхнього змісту, тому вітчизняному законодавцю потрібно буде враховувати відповідні моральні категорії під час створення НПА.

Перед дослідженням безпосереднього впливу моральних норм на конкретні галузі права (конституційне, сімейне, трудове) вважається за потрібне дослідити доктринальні підходи цього впливу.

Г. В. Перетятко виокремлює такі форми впливу моралі на правотворчість:

- 1) пряма – можливість прямого застосування моральних норм;
- 2) непряма – через моральні принципи правотворця.

Пряма форма впливу моралі на законотворчість відбувається такими способами:

1) законодавець санкціонує моральні норми шляхом закріплення в нормативно-правовому акті можливості прямого застосування цих норм; 2) регламентація суспільних відносин нормами моралі через норми об'єктивного права [8, с. 57–58].

Свою чергою науковці Ю. А. Меліхова, В. В. Матвієнко, аналізуючи непряму форму впливу моралі на правотворчість, виділяють два способи вираження моральних принципів у нормативно-правових актах. По-перше, це закріплення вже сформованих у суспільстві правил поведінки, за такої дії в нормах, що створюються, відображається мораль суспільства або загалом, або тих соціальних верств і груп, які брали участь у процесі законотворчості. По-друге, це творче створення нових норм, тобто відображення моралі суб'єктів правотворчості і тих класів та груп, чий інтерес ці суб'єкти представляють. Право і мораль тісно пов'язані: право спирається на мораль і допомагає їй бути дієвою, а мораль є основою юридичних норм [7, с. 74].

Конституційне право. Конституція України, яка була прийнята ще 1996 року, стала певним орієнтиром у правотворчій діяльності для створення інших нормативно-правових актів. Це було зумовлено її правовою природою і юридичною силою. У процесі її створення законодавцю необхідно було враховувати міжнародні прогресивні тенденції європейської правотворчості. Однак в Україні ще задовго до 1996 року в законодавчому процесі почали активно застосовувати морально-етичні та релігійні норми. Насамперед варто відзначити Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», прийнятий Верховною Радою України 23 квітня 1991 року з урахуванням положень Загальної декларації прав людини, документів, підписаних у межах Гельсінських угод, які безпосередньо стосуються проблем свободи совісті, релігії, церкви [5, с. 19].

Аналізуючи змістовий аспект Конституції України, варто відзначити доволі широку систему моральних постулатів, які відображені в тексті Основного закону. У преамбулі зазначено: «дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя», «усвідомлюючи відповідальність перед власною совістю». Преамбула передає «дух» закону, використання різноманітних моральних категорій в ній є показовим з погляду юридичної техніки, оскільки свідчить про нерозривність Конституції і моралі. Використання відповідних моральних категорій у преамбулі,

які вжиті і в Загальній декларації прав людини 1948 року, засвідчує, що вітчизняний законодавець враховував усталену міжнародну практику. Розділ II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» Конституції України містить цілий комплекс моральних цінностей, наприклад, у ст. 21 мовиться, що «усі люди є вільні і рівні в своїй гідності і правах», ст. 28 – «кожен має право на повагу до його гідності», ст. 29 – «кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність», ст. 33 – «кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування», ст. 34 – «кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань» тощо [3].

Згідно зі ст. 152 Конституції України [3], кожен має право на відшкодування моральної шкоди. І. М. Луцький відзначає, що це засвідчує про проникнення поняття моралі в усі сфери суспільно-політичних відносин. Поєднання морально-етичних та правових норм веде до формування особливого морально-правового впливу, що в підсумку формує реально існуючі соціальні цінності в суспільстві [5, с. 21–22].

Трудове право. У межах відносин у сфері трудового права значення набувають різні соціальні регулятори. Незважаючи на те, що норми права в регулюванні трудових відносин займають ключову роль, інші регулятори, а особливо норми моралі, також впливають на регламентацію відповідних відносин. Тому й не дивно, що змістова частина наповнювалася цілим комплексом моральних норм. Практика правотворчості в системі трудового законодавства має свою специфіку, а саме – її розгалужений характер. Центральне місце в цій системі займає, звісно, Кодекс законів про працю [2]. Він містить відповідні моральні категорії: «аморальний проступок» (п. 3 ч. 1 ст. 41), «моральна шкода» (ст. 237), «чесність» (ст. 139), «сумлінність» (ст. 139, 140, 145, 151). Окремим аспектом, що вартує уваги, є ст. 2-1 кодексу, у якій вказано про недопустимість дискримінації у сфері праці. Науковці І. Г. Козуб, Н. Д. Гетьманцева зазначають, що вказана норма слугує прикладом визнання на державному рівні моральних ідей про рівність, справедливість, гідність і честь, а також трансформації моральних ідей у моральні засади, норми права. Фактично в ній відображена суспільна мораль, яка, за визначенням Закону України «Про захист суспільної моралі», становить систему етичних норм, правил поведінки, що склалися в суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість [15, р. 722].

На відміну від сучасних кодексів (Сімейний, Цивільний), які містять більше моральних норм, оскільки формувалися під впливом сучасних європейських тенденцій, Кодекс законів про працю був прийнятий ще 10 грудня 1971 року і, попри велику кількість поправок, внесених вітчизняним законодавцем, існує нагальна потреба «освіжити» його зміст з погляду відповідності моральним нормам сучасного українського суспільства.

Сімейне право. У сімейних відносинах питання права і моралі набуває особливої актуальності, оскільки тривалий час історії саме мораль мала монополію на регулювання відповідних відносин. Сімейний кодекс України [9], який є центральним нормативно-правовим актом, пронизаний комплексом моральних постулатів, які, до того ж, знайшли своє нормативне закріплення. Згідно з ч. 9 ст. 7 Сімейного кодексу сімейні відносини регулюються на засадах справедливості, добросовісності та розумності, відповідно до моральних засад суспільства. Законодавець у цій статті вжив такі, зокрема, моральні категорії, як «справедливість», «добросовісність», а також прямо вказав на моральні засади суспільства. Окрім

того, моральні засади суспільства зустрічаються і в ч. 4 ст. 3, ч. 1, 2 ст. 9, ч. 1 ст. 11, ч. 2 ст. 56, ч. 5 ст. 97, ч. 1 ст. 111, ч. 3 ст. 151, ч. 3 ст. 155 Сімейного кодексу. Варто відзначити, мотивом досить частого посилання на «моральні засади суспільства» автори вітчизняного Сімейного кодексу охопили цілий комплекс моральних засад, які властиві нашому полікультурному суспільству, і такий прийом з погляду юридичної техніки є обґрунтованим.

До слова, найпоширенішими моральними категоріями в кодексах, як зауважує Г. В. Перетяко, є «добросовісність» / »недобросовісність» – близько 36 % від загальної кількості моральних категорій. Майже порівну в кодексах згадуються такі моральні категорії, як «мораль» («моральність», «аморальність»), «честь», «гідність», «справедливість» / »несправедливість» – 20–22 % [8, с. 60].

Дослідження нормативно-правової бази дає змогу стверджувати про часте використання різноманітних моральних категорій, що, зрештою, вважаємо обґрунтованим. Адже це допоможе не тільки вдосконалити змістову частину нормативно-правового акта, але й адаптувати законодавство до права Європейського Союзу, що стало необхідністю в умовах інтеграційного процесу.

У контексті теми статті вважається за потрібне згадати про роботу відомого американського юриста Лона Льюїса Фуллера «Мораль права», яка на доктринальному рівні є фундаментальною працею про застосування норм моралі у правотворчій діяльності. Так, у межах законотворчості автор спробував створити «моральну шкалу». Л. Фуллер зазначив, що оскільки ми розглядаємо низку моральних проблем, то цілком можемо уявити собі щось на зразок шкали чи виміральної лінійки, яка починається з найнижчого рівня – найбільш очевидних вимог суспільного життя – й охоплює найвищі досягнення людського натхнення. Десь на цій шкалі є невидима позначка, що відповідає межі, де закінчується тиск обов'язку й починається претензія на досконалість [11, с. 17]. Щоправда, відповідна «шкала» може мати тільки доктринальне закріплення.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, варто зауважити, що відповідність моральним нормам як вимога до змісту нормативно-правового акта знайшла своє відображення ще при формуванні Загальної декларації прав людини 1948 року, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 року. Міжнародна практика конструювання змістової частини НПА і наповнення її моральними нормами вплинула на формування нової Конституції, Сімейного кодексу України і внесення відповідних змін до Кодексу законів про працю. Право, яке формувалося ще в минулому столітті на європейському просторі, дало поштовх після проголошення незалежності України по-новому вибудовувати змістову частину нормативно-правового акта (у контексті відповідності моральним нормам).

Список використаних джерел

1. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ : Юрид. думка, 2012. 1020 с.
2. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII (в ред. від 15.12.2021). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=322-08>
3. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
5. Луцький І. М. Втілення морально-етичних і релігійних норм у засадничих положеннях Конституції України. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2012. № 6. С. 17–22. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivif_2012_6_4
6. Максимов С. І. Взаємодія моралі і права. *Суперечності взаємодії моралі і права в сучасному українському суспільстві : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., 30 трав. 2019 р.* / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2019. С. 4–7.
7. Меліхова Ю. А., Матвієнко В. В. Вплив моралі на законотворчість. *Суперечності взаємодії моралі і права в сучасному українському суспільстві : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., 30 трав. 2019 р.* / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2019. С. 74–77.
8. Перетятко Г. До питання про прямий вплив моралі на законотворчість в Україні. *Вісник Львівського університету. Сер. юридична*. 2015. Вип. 61. С. 57–63.
9. Сімейний кодекс України : Закон від 10.01.2002 № 2947-III. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
10. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / пер. з рос. Харків : Консум, 2001. 656 с.
11. Фуллер Лон Л. Мораль права / Лон Л. Фуллер; пер. з англ. Н. Комарова. Київ : Сфера, 1999. 232 с.
12. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
13. Шидловская Т. Ю. Соотношение права и морали в правотворческом процессе (на примере Российской Федерации) : дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Москва, 2005. 229 с.
14. Шутак І. Д., Онищук І. І. Юридична техніка : навч. посібник для ВНЗ. Івано-Франківськ, 2013. 496 с.
15. Modern researches: progress of the legislation of Ukraine and experience of the European Union: collective monograph. Riga : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2020.

References

1. Shemshuchenka, Yu. S. (red.) (2012). *Velykyj entsyklopedychnyj iurydychnyj slovnyk*. 2-he vyd., pererobl. i dopov. Kyiv: Yuryd. dumka.
2. *Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy vid 10.12.1971 № 322-VIII (v red. vid 15.12.2021)*. Retrieved from <http://zakon1.-rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=322-08>
3. *Konstytutsiia Ukrainy: Zakon vid 28.06.1996 № 254k/96-VR*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. *Kryminal'nyj protsesual'nyj kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
5. Luts'kyj, I. M. (2012). Vtilennia moral'no-etychnykh i relihijnykh norm u zasadnychkh polozhenniakh Konstytutsii Ukrainy. *Naukovo-informatsijnyj visnyk Ivano-Frankivs'koho universytetu prava imeni Korolia Danyla Halys'koho*. 6.
6. Maksymov, S. I. (2019). Vzaïemodii morali i prava. *Superechnosti vzaïemodii morali i prava v suchasnomu ukrains'komu suspil'stvi: mater. vseukr. nauk.-prakt. konf., 30 trav. 2019 r.* / Nats. iuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv: Pravo, 4–7.
7. Melikhova, Yu. A., Matviienko, V. V. (2019). Vplyv morali na zakonotvorchist'. *Superechnosti vzaïemodii morali i prava v suchasnomu ukrains'komu suspil'stvi: mater. vseukr. nauk.-prakt. konf., 30 trav. 2019 r.* / Nats. iuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv: Pravo, 74–77.
8. Peretiatko, H. (2015). Do pytannia pro priamyj vplyv morali na zakonotvorchist' v Ukraini. *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Ser. iurydychna*. 61.
9. *Simejnyj kodeks Ukrainy: Zakon vid 10.01.2002 № 2947-III*. Retrieved from <https://zakon.-rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

10. Skakun, O. F. (2001). *Teoriia derzhavy i prava: pidruchnyk*. Kharkiv: Konsum.
11. Fuller, Lon L. (1999). *Moral' prava*. Kyiv: Sfera.
12. *Tsyvil'nyj kodeks Ukrainy vid 16.01.2003*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
13. Shidlovskaja, T. Ju. (2005). *Sootnoshenie prava i morali v pravotvorcheskom processe (na primere Rossijskoj Federacii): dis. ... kand. jurid. nauk: 12.00.01*. Moskva.
14. Shutak, I. D., Onyschuk, I. I. (2013). *Yurydychna tekhnika: navch. posib. dlia VNZ*. Ivano-Frankivs'k.
15. *Modern researches: progress of the legislation of Ukraine and experience of the European Union: collective monograph*. Riga: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2020.

CONFORMITY OF MORAL NORMS AS A DEMAND TO THE CONTENT OF A NORMATIVE LEGAL ACT

V. Bidzilia

Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: bidziliaviktor@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-8712-808X

The article is devoted to the general theoretical research of the issues on conformity of moral norms in the normative legal acts. The importance of the substantive part formation of the legal act is emphasized. The existence of established doctrinal approaches to the relationship between morality and law as regulators of social relations is stated. The criteria for distinguishing between law and morality are highlighted, as well as their common features are described. The object of the study is the Universal Declaration of Human Rights of 1948, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights of 1966, the Constitution of Ukraine, the Family Code of Ukraine, the Labor Code, the Civil Code as well as the Criminal Procedure Code of Ukraine. It is established that the Universal Declaration of Human Rights of 1948 often uses the appropriate moral categories: «honor», «dignity», «justice», with an emphasis on «morality» itself.

The analysis of doctrinal approaches to the impact of moral norms on the specific areas of law (Constitutional, Family, Labour) is conducted. G. V. Peretiatio distinguishes such forms of influence on lawmaking as direct (the possibility of direct application of moral norms) and indirect (through the moral principles of the lawmaker). Two ways of expressing moral principles in normative legal acts are considered. The author draws attention to the importance of using appropriate doctrinal approaches in practice.

Attention is paid to the fact that the relevant moral categories had a direct impact on the formation of the Constitution of Ukraine in 1996, taking into account the progressive trends of European lawmaking. The role of the Law of Ukraine «On Freedom of Conscience and Religious Organizations» (1991), which initiated taking into account the provisions of documents signed under the Helsinki Agreements, is highlighted. The use of various moral categories in the preamble of the Constitution of Ukraine is indicative in terms of legal technique.

The problems of various social regulators in labor law are covered. An analysis of the Code of Labor Laws (1971) is conducted. The Code contains the relevant moral categories: «immoral misdemeanour», «moral harm», «integrity», «honesty». The practice of law-making of labor legislation is extensive. There is a necessity to refresh the content of the Code of Labor Laws on correspondence with moral norms.

The issues of the substantive part of the Family Code are singled out, taking into account the specifics of the reflection of moral postulates. The Family Code contains the relevant moral categories such as «justice», «good faith» and also general moral principles of society.

It is stated that American lawyer Lon Fuller in his work «The Morality of Law» created a peculiar «moral scale» in the context of lawmaking.

Keywords: lawmaking, normative design, improvement of normative legal acts.

*Стаття: надійшла до редакції 09.04.2022
прийнята до друку 20.05.2022*